

Bergen, 15.8.2021

Høyringsfråsegn om reviderte retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk

Eg kom til å lese dokumentet med framlegg til reviderte retningslinjer for normeringa av skriftspråka våre og blei overraska over kor langt Språkrådet har gått med å avvikle tradisjonell nynorsk normeringspolitikk. Eg er klar over at noko skjedd allereie med versjonen av 2015, slik at den foreslåtte revisjonen frå i år blir ein sluttstein for brotet med prinsippa som nynorsk-normeringa har bygd på gjennom 1900-talet, og med den demokratiske ideologien målrørsla har tilført normeringshistoria i godt over hundre år. Med dette går nynorsken over til å byggje på det som har vore tradisjonell riksmålsideologi. Det er dermed vanskeleg å sjå korleis dette språket skal bli verande eit sjølvstendig språk når den spesielle nynorskideologien ikkje ligg tydeleg i botn.

I høyringsdokumentet er det mangt positivt om namnenormering og termarbeid, så ein del godord kan formulerast om dokumentet. Men eg kjem her til å samle meg om kritiske poeng til retningslinjene for normeringa av nynorsk rettskriving.

Ideologien:

Høyringsdokumentet har som grunnleggande ideologi at skriftmålet skal normerast etter det allereie «redigerte» (= sensurerte) skriftmålet. Ideane om at nynorsken skal vere eit uttrykk for ein sosial og demokratisk politikk, finn ein ingenting att av. I teksten er det ingen tanke om at språket er uttrykk for kultur, politikk og identitet, og at språket som begrep og forestilling dermed representerer verdiar. Heller ikkje at prestisje og språklege ideal kan vere diskriminerande. Her er faktisk ikkje nemnt nokon overordna målsettingar om f.eks. demokrati, undertrykking, språkleg sjølvkjensle og identitet. Dokumentet manglar språkpolitisk drøfting. Språket står fram som ei frittsevande boble, og det er ingen vilje til å analysere korleis språk fungerer i samfunnet.

Dokumentet burde problematisert og fokusert spørsmålet om språkmakt og språkleg dominans (kulturelt hegemoni), om makta som forlag og mediehus har gjennom husnormer og retteprogram, om språkleg identitet og sjølvkjensle for personar og lokalsamfunn, dvs. perspektiv som er sentrale viss nettopp Språkrådet skal ha ein kritisk og demokratisk funksjon. Utan ei forståing av språkmakta blir Språkrådet ei forlenget arm for dei undertrykkjande kreftene.

To gonger står det om at skriftspråket har ein identitet, men ingenstad står det om at språkbrukarane har ein språkleg identitet. (Eitt unntak: Stadnamn er ‘identitetsskapande’, men altså ikkje i den generelle teksten om normering.) I tredje avsnitt s. 18 blir det ikkje eingong nemnt at samsvar med talemålet er ein pedagogisk gevinst – ikkje minst ved at det gir eleven oppleving av identitet med skriftmålet.

På bakgrunn av den avlagte samnorskpolitikken – som det blir vist til fleire gonger – gjer dette dokumentet faktisk bokmål og nynorsk til ideologisk identiske størrelsar. Det er tydeleg lagt så stor vekt på at normeringsprinsippa skal vere like, at det er vanskeleg å finne

forskjellane på prinsippa for dei to målformene. Omsynet nynorsken skal ta til talemål, er så marginalisert at det er knapt verdt noko.

Den historiske samanhengen og dette totale skiftet i premissar er ikkje kommentert i dokumentet, og dermed greier teksten å usynleggjere den språkpolitiske omlegginga.

Framstillinga i dokumentet tek utgangspunkt i eit vedtak frå 2015 om normeringsprinsipp, som Språkrådet her har fiksa ørlite på. Det hadde vore meir tenleg om det blei presentert ein lengre historisk samanheng, f.eks. prinsippa som nynorsknormeringa bygde på før omorganiseringa av Språkrådet i 2005. Då kunne ein klårare sett motsetninga mellom den tradisjonelle nynorskideologien og dei foreslåtte normeringsprinsippa. Dei prinsippa som gjaldt før (vedtekne i 1997), såg slik ut – når vi ser vekk frå dei tre punkta som gjaldt skiljet mellom læreboknormal og rettskriving:

4 Innanfor rettskrivinga kan ein opne for utbreidde talemålsformer. Eit minstekrav til nye former i rettskrivinga er at dei representerer det dominerande dialektsystemet i minst ein av dei fire landsdelane (dvs. Austlandet, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Noreg).

5 Normeringsvedtak skal i størst mogleg grad gjelde klassar av ord eller former. Ved endringar i rettskrivinga skal ein unngå å skiple grunnleggjande systemdrag i skriftmålet.

På årsmøtet i 2000 vart dette tilleggspunktet vedteke:

6 Ein skal ikkje ta ut or rettskrivinga former som dominerer i dialektsystemet i minst éin av dei fire landsdelane

Desse tidlegare prinsippa gjorde nynorsken til eit sjølvstendig språk og markerte tydeleg den eineståande koplinga til folkemålet. Bokmålet hadde ikkje slikt prinsippgrunnlag. Den sosiale og demokratiske profilen åt nynorsken blir no fjerna.

Enkeltspørsmål:

Normer: Teksten s. 17 som skal presentere normbegrepet, er overflatisk sosiolingvistikk. Her kjem ein så langt at det blir presentert at språksamfunnet vårt har mange normsett som lever samtidig. Slik ‘er det berre’, ser det ut som. Her burde dokumentet gått vidare og drøfta at kulturlivet nettopp er ein kamp om og mellom desse normsetta. Der høyrer språket og normeringa heime. I normeringsfagleg samanheng er det sentralt å diskutere *normeringsagentane* i samfunnet, og dei burde her vere omtalt i bakgrunnsstoffet for prinsippa.

Korpus: Kva datagrunnlag ein skal byggje på, er viktig. Her blir det sagt rett ut at det skal vere ‘redigert tekst’ (som også kunne kallast ‘sensurert språkform’). For det første: Det er ikkje argumentert korfor dette skal vere eit prinsipp, og kva som er gale med språket som ikkje er redigert. Og for det andre: Det er ikkje diskutert kva dei kulturelle og språklege konsenkvansane er av det: at dei som har makta over redigeringa, styrer språktradisjonen.

‘Redigert’ understrekar det sirkulære i den typiske riksmålsideologien, dvs. at ein skal basere skriftmålet på dei redaktørane som allereie har internalisert dei tradisjonelle verdiane. Slik kan ein utdefinere det folkelege frå sirkelen. Etter dette prinsippet er altså talemålet mindre verdt enn før.

Somme trur visst at uredigert språk er dårleg språk, og dei siktar då til språk på nye medium. Rettnok kan ein der som elles finne ein del hjelpelaus språkbruk fordi folk ikkje er så vant til å skrive talemålsnært, men det er ikkje meir slikt enn at fagfolk lett greier å skilje mellom

hjelpeløyse og det som byggjer på talemålsgrammatikken. Dei nye media gir faktisk ny tilgang til det språket folk identifiserer seg med. Nettopp dét burde vere sentralt – viss ein lar fyrårnet ha som grøn sektor at språket skal vere slik at folk føler det som sitt, at det gir uttrykk for deira identitet. (= Den tradisjonelle landsmåls- og nynorsk-ideologien.) At vi har fått dette språklege frisleppet i nye medium, er språkkulturelt svært interessant og burde utnyttast i normeringsarbeidet.

Mest presist og positivt om talemålet er kanskje det som står s. 10 om ny tekst til 7.2.3: «Sjølv om ein primært skal ta omsyn til bruk i skriftlege tekstar, *kan* det òg *vera* aktuelt å ta omsyn til bruk i munnleg språk (jf. òg pkt. 7.2.6). Særleg gjeld det tilfelle der det er vanskeleg å finna tilstrekkelege data i skriftlege kjelder.» [Mi kursivering.] – Altså er talemålet detronisert og blitt siste instansen ein skal sjå til. Allereie prinsippa bak 2012-rettskrivinga hadde svekt talemålsprinsippet, men det var likevel sterkare enn det som no er foreslått. Jamfør s. 38 i innstillinga frå 2011: «3 Talemålsformer med stor geografisk utbreiing skal tilleggjast vekt.»

Talemålet: Viktigaste innvendinga mi er altså at talemålet er detronisert som normeringsgrunnlag, altså som det sjette prinsippet, jf. punkt 7.2.6. Talemålet, som var utgangspunktet for nynorsk, burde stått fremst blant desse prinsippa jamsides den nynorske skriftradisjonen. Det ein legg best merke til i dette aktuelle dokumentet, er kor umogleg det skal vere å få inn utbreidde talemålsformer.

Dei foreslåtte prinsippa kan få store verknadar for utviklinga i nynorsktradisjonen. Når skriftmålet på denne måten sjølv er grunnlaget for normeringa – i staden for ein uavhengig og ideologisk overordna faktor – blir det uråd å stagge f.eks. utviklinga bort frå den munnlege stilen. Den utviklinga ser vi i dag ein del av i redigert (!) nynorsk prosa, f.eks. i ufolkeleg genitivsbruk, i substantiviske formuleringar og i s-passivar. Slik stil blir no sjølve normeringsgrunnlaget for framtidig nynorsk.

Det blir s. 18 i andre avsnittet fortalt at skriftmålet kan leve på eigne premissar sjølv om det er basert på talemålet i utgangspunktet. Ja, det kan det. Men *om* ein vil ha det slik – eller *i kor stor grad* ein vil ha det slik – er nettopp *det politiske spørsmålet*, der nynorsken tradisjonelt representerer eit standpunkt. Teksten i dette avsnittet skil ikkje mellom nødvendige forskjellar på skrift og tale og faktiske forskjellar i det norske språksamfunnet. Slikt blir ikkje problematisert. Dokumentet går berre vidare som om det ‘berre er slik’ at skriftmålet naturndødvendig er sjølvstendig som system, altså slik riksmålsfolk har argumentert i lengre tid.

Talesamfunnet har for det meste same eigenskapane som skriftsamfunnet, f.eks. både geografisk spreining, historisk djupn, kollektivt minne og stilregister. Ein dialekt er faktisk òg eit «kunnskapsobjekt som den einskilde har meir eller mindre partiell kunnskap om». Talemålet står òg sterkare enn skriftmålet når det gjeld somme av eigenskapane, særleg stilistiske pga. talen som medium og pga. større tilgang på variasjon. Altså: Påstandane som høyringsdokumentet legg fram her, er svært tvilsame.

Stabilitet: Dette prinsippet er sett øvst, men det er aldri blitt utgreidd språkpolitisk og sosiolingvistisk. Sakleg sett har rettskrivinga vår vore svært stabil etter 1959 viss vi jamfører med dei hundre åra før. Men jamført med visse andre standardspråk har endringane vore fleire. Spørsmålet burde her vere om i kor stor grad vi ønskjer å likne på visse andre språk. Det blir ikkje diskutert.

Her er vi altså inne i diskusjonen om kor mykje variasjon ein kan tole i ei rettskriving og i den levande skriftpraksisen i samfunnet. Det er eit politisk gode og ein kulturell rikdom å ha god opning for variasjon – og begge delar gjeld både tale og skrift. Norge er nettopp eit godt eksempel på at språkevna vår ikkje har problem med å takle slikt. Det motsette synet er basert på eit autoritært grunnsyn, altså eit Språk skal vere einslaga. (Naturlege språk har faktisk alltid variasjon.) Det autoritære synet har sitt historiske grunnlag i at statsdanningane i si tid ønskte kulturell einsretting og disiplin innanfor landegrensene. Frankrike er kanskje beste eksempelet. I Norge har vi vore stolte av språklege og kulturelle fridommar. Desse fridommane (f.eks. to målformer med valfridom i begge) har aldri vore nokon trussel mot nasjonaliteten vår i Norge, heller eit særpreg.

Med utgangspunkt i den nynorske tradisjonelle folkemålslinja er det faktisk paradoksalt at nynorsken etter 2012 har fått strammare rettskriving enn bokmålet. Og så kan vi s. 24f. i dokumentet sjå at den store variasjonen i bokmålet fungerer!

Kjerneområde: På den eine staden der det står at ein *kan* ta omsyn til talemål i nynorsk, blir det ‘nynorske kjerneområdet’ framheva i 7.2.6 s. 28: «Med talemålsgrunnlag er det tenkt både på frekvens, generell utbreiing og utbreiing i kjerneområda for nynorsk.». Det er eit farleg prinsipp, som kan føre til at det geografiske området blir snevrare og snevrare. Mange dialektar får med dette redusert status i normeringsgrunnlaget for nynorsk. Når ein ikkje lenger kan seie at nynorsken byggjer på dialektane våre, kjem det til å hindre offensivt nynorskarbeid utanfor kjerneområdet. – Det geografiske kjerneområdet er i dag Sunnmøre, Sogn og Fjordane, Hordaland og delar av Rogaland. Til så lenge. Slik politikk fører til ein sjølvforsterkande reduksjon av kjerneområdet.

Med helsing

Helge Sandøy
prof. emeritus i nordisk språkvitskap